

KIND ZIJN IN EEN ASIELCENTRUM

Kansen versterken voor
gezinnen na de vlucht

KATJA FOURNIER, KAAT VAN ACKER,
DIRK GELDOLF & ANKE HEYERICK

Eerste uitgave: 2022

Gepubliceerd door

Acco cv, Sluisstraat 10, 3000 Leuven, België

E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.acco.be

Voor Nederland:

Acco Uitgeverij, Westvlietweg 67 F, 2495 AA Den Haag, Nederland

E-mail: info@uitgeverijacco.nl – Website: www.acco Uitgeverij.nl

Omslagontwerp: www.frisco.be

Zetwerk: Carius Group

© 2022 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cv), Leuven (België)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever heeft geprobeerd alle rechthebbenden voor het copyright op te sporen. Mogelijk is dat niet overal gelukt. Wie toch denkt rechten te kunnen doen gelden, kan contact opnemen met de uitgever.

D/2022/0543/92

NUR 130

ISBN 978-94-6379-918-8

Medegefinancierd door de Europese Unie

INHOUD

1. Kinderen en gezinnen in de opvang beter ondersteunen	9
1	10
2	11
3	11
4	12
5	13
6	14
7	16
8	17
2. Naar een kindvisie in cocreatie: methodologie en aanpak	21
1	22
1.1	22
1.2	22
1.3	23
2	25
2.1	25
2.2	26
3. Kindertijd en ouderschap in de opvang	29
1	30
1.1	30
1.2	30
1.3	31
1.4	32
1.5	33
1.6	34
2	34
2.1	34
2.2	35
2.3	37
2.4	38
3	38
3.1	38
3.2	40
3.3	41
4	44

4. Positieve gezinsdynamieken ondersteunen	47
1 Bewustzijn van verschillende referentiekaders	48
1.1 Gezinnen begeleiden: vanuit welk referentiekader?	48
1.2 (H)erkennen van de collectieve opvang als aparte opvoedingscontext	49
2 Welke rol hebben opvangmedewerkers bij gezinsondersteuning?	51
2.1 De nood aan gezinsondersteuning	51
2.2 Vormen van gezinsondersteuning	54
2.3 Relatie tussen ouder en kind ondersteunen	55
2.4 Positieve groepsdynamieken tussen kinderen ondersteunen	57
3 In gesprek gaan over ouderschap en gezinsdynamieken	59
3.1 Een transgeneratieel, transcultureel en transnationaal perspectief	59
3.2 Inspirerende gespreksmethodieken	61
4 Ouders en gezinnen gericht en actief ondersteunen	65
5. De (on)veiligheid van opvangcentra voor kinderen en gezinnen	69
1 Een centraal thema bij kinderen, ouders en medewerkers	69
2 Hoe ervaren kinderen en gezinnen (on)veiligheid?	70
2.1 Een continuüm van geweld	70
2.2 Een brede kijk op (on)veiligheid	72
3 Wat bepaalt (on)veiligheid in de collectieve opvang?	73
3.1 Onveilige infrastructuur	73
3.2 Relatieve (on)veiligheid	76
3.3 De vele gezichten van geweld in de collectieve opvang	79
3.4 Factoren die voor geborgenheid, verbinding en vertrouwen zorgen	85
4 Meer inzetten op veiligheid	87
6. Samen werk maken van veilige opvangcentra	91
1 Voorkomen van onveiligheid en geweld	92
1.1 Een positief leefklimaat en kwaliteitsvolle begeleiding	92
1.2 Oog hebben voor drempels om onveiligheid te melden	93
1.3 Participatie als preventie	97
1.4 Risicoanalyses maken onveiligheid zichtbaar	99
2 Reageren op geweld	100
2.1 Signalen herkennen	100
2.2 Reageren bij en na geweld	103
2.3 Het opvolgen van gevoelige situaties als team	109
2.4 Bijzondere aandacht voor seksueel geweld	111
2.5 Gericht doorverwijzen wanneer noodzakelijk	112
3 Het taboe rond geweld doorbreken	114

7. Werken aan het psychosociaal welzijn van gezinnen	117
1 Het traumamodel	118
1.1 Wat is het traumamodel?	118
1.2 Een kritische evaluatie van het traumamodel	119
2 Een psychosociale benadering van welzijn	121
3 Een psychosociale benadering in de praktijk van de opvang	123
3.1 De voorwaarden voor een gesprek over geestelijke gezondheid	123
3.2 Directe en indirecte hulpvragen herkennen	125
3.3 Effectief doorverwijzen, of net niet?	127
3.4 Inzetten op psychosociaal welzijn	129
4 Kinderen en ouders psychosociaal ondersteunen	131
8. Schakelen en verbinden naar onderwijs en vrije tijd	135
1 Opvangmedewerkers als schakelfiguren	135
2 Onderwijs voor alle kinderen ondersteunen	135
2.1 'School is cool'	136
2.2 Samenwerkingen met scholen	137
2.3 Samen zoeken naar aangepast onderwijs	139
2.4 Kinderen ondersteunen bij hun schoolwerk	140
2.5 Schakelen en verbinden is ook ouders betrekken	141
2.6 Kinderen met specifieke leernoden	143
2.7 Transfers tussen centra vermijden	144
3 Schakelen naar spel, sport en vrije tijd	144
3.1 Vrije tijd in het centrum	145
3.2 Kindvriendelijke ruimtes in het centrum	146
3.3 Schakelen naar en verbinden met het lokale vrijetijdsaanbod	148
4 Niet altijd bevoegd, wel mee verantwoordelijk	149
9. Kind- en gezinsvriendelijk werken als opvangmedewerker	153
1 Werken in een opvangsector onder constante druk	154
1.1 Een genormaliseerde crisismodus	154
1.2 Opvangcrisissen werken door in alle opvangcentra	155
1.3 Tijdelijkheid als hypotheek	156
1.4 Worstelen met maatschappelijke ambiguïteit	157
1.5 Worstelen met institutionele ambiguïteit	158
2 Werken in een opvangcentrum	159
2.1 Personeelsbeleid in crisismodus?	159
2.2 Personeelsverloop versus duurzame relaties	160
2.3 Breed samenwerken in teamverband	160
2.4 Maatwerk versus flexibiliteit?	161
3 Bewoners en medewerkers delen (on)macht en nood aan erkenning	164

4	De nood aan steun en zelfzorg	166
4.1	De nood aan ondersteuning	166
4.2	Het belang van zelfzorg	167
5	Duurzaam inzetten op opvangmedewerkers	169
10. The ways forward... Aanbevelingen voor het beleid		173
1	Een gedeelde verantwoordelijkheid	174
2	Kindvriendelijke opvangcentra	174
3	Kinderen ondersteunen vraagt om gezinnen te ondersteunen	175
4	Infrastructuur op maat van kinderen en gezinnen	176
5	Maak van veiligheid een beleidsprioriteit	177
5.1	Een plan voor de veiligheid van kinderen en gezinnen	178
5.2	Personeelsbeleid met oog voor veiligheid	178
5.3	Interne processen en externe samenwerking	179
5.4	Omgaan met situaties van geweld en risicobeheer	180
5.5	Menselijke, beschermende en faciliterende omstandigheden	180
5.6	Monitoring van de toepassing van het veiligheidsplan	181
6	Schakelen en verbinden: organiseer een sterk netwerk rond opvangcentra	182
6.1	Nood aan geestelijke gezondheidszorg invullen	182
6.2	Sterker schakelen naar onderwijs	183
7	Hoe kindvriendelijk is het asiel- en opvangbeleid?	184
8	Zet het belang van kinderen centraal	185
Referenties		187

5. DE (ON)VEILIGHEID VAN OPVANGCENTRA VOOR KINDEREN EN GEZINNEN

1 EEN CENTRAAL THEMA BIJ KINDEREN, OUDERS EN MEDEWERKERS

Kinderen en gezinnen die een beroep doen op internationale bescherming hebben vaak al een stevige rugzak met onveilige ervaringen wanneer ze in een opvangcentrum aankomen. Ze zijn onveilige situaties in hun land van oorsprong ontvlucht. Voor velen was ook hun vlucht een periode van onveiligheid, gevaar en onzekerheid. Ze hopen na aankomst in een opvangcentrum een rustpunt te vinden om van hun ervaringen te bekomen en die een plaats te geven. Ouders willen dat hun kinderen er weer kind kunnen zijn. Zich veilig voelen is daarbij centraal: onveilig zijn of zich onveilig voelen schaadt kinderen in hun ontwikkeling.

Uit de interviews kwam (on)veiligheid als een van de centrale thema's naar voren, zowel bij kinderen, ouders als bij opvangmedewerkers. Ook binnen het lerend netwerk noemden de deelnemers het als een van de grootste zorgen en noden. In de overgrote meerderheid van de interviews spraken bewoners en medewerkers over het getuige zijn van of deelhebben aan incidenten. Heel veel kinderen gaven aan dat ze in de centra indirect of direct te maken hebben gehad met vormen van geweld. Het is een confronterend resultaat van dit onderzoek. Het aantal geregistreerde incidenten in federale opvangstructuren is tussen 2017 en 2021 meer dan verdubbeld (van 554 incidenten in 2017 tot 1.281 incidenten in 2021). De vraag is dan ook urgent: wat speelt er zich af en hoe kan het beter?

Om dat in kaart te brengen, starten we met de beleving van (on)veiligheid door kinderen en gezinnen in de opvangcentra. We analyseren hun ervaringen door ze te plaatsen op een continuüm van geweld. We verdiepen onze analyse vanuit een bredere conceptuele kijk op veiligheid en geven aan waarom werk maken van

veiligheid een absolute prioriteit moet zijn. Vervolgens staan we stil bij factoren die gevoelens van (on)veiligheid versterken, zoals onaangepaste infrastructuur en de relationele en samenlevingsuitdagingen die voortkomen uit het leven in een collectieve setting. Geweld in de opvang kent vele gezichten. We geven een overzicht van de vormen van geweld die we in het onderzoek zijn tegengekomen. Ten slotte gaan we in op die factoren die juist wel voor gevoelens van veiligheid, geborgenheid en vertrouwen zorgen.

2 HOE ERVAREN KINDEREN EN GEZINNEN (ON)VEILIGHEID?

2.1 EEN CONTINUÛM VAN GEWELD

Kinderen en gezinnen op de vlucht hebben vaak al verschillende geweldsituaties meegemaakt voor hun aankomst in ons land. Confrontatie met geweld is een bijzondere vorm van onveiligheid, die erg ingrijpend kan zijn. Het gaat dan om geweld in het land van herkomst, onderweg tijdens een soms lange vluchtroute, maar af en toe ook na aankomst hier. Men spreekt daarbij van een 'continuüm van geweld' (OSRSG-VAC, 2020).

Geweld dat mensen meemaakten in hun thuisland is meestal nauw verbonden met de redenen waarom mensen op de vlucht zijn gegaan. Situaties van oorlog of vervolging kunnen met vormen van extreem geweld samengaan. Kinderen zijn daar soms getuige van geweest. Andere kinderen zijn gedwongen om deel te nemen aan criminele activiteiten, als kindsoldaat of in bendes, of ze zijn slachtoffer van kinderarbeid in combinatie met geweld. Dergelijke confrontaties met geweld kunnen traumatisch zijn en ook vandaag nog doorwerken.

Zodra men beslist of onder druk wordt gezet om te vertrekken, krijgen vluchtelingen soms te maken met heel andere vormen van geweld. De reis kan gevaarlijk zijn, denk maar aan de werkwijze van mensensmokkelaars, onder de radar moeten blijven voor politie of slachtoffer worden van geweld van grenspolitie. Voor velen spelen ook de fysieke uitdagingen van de vlucht, met lange uitputtende dagen, met onvoldoende eten en drinken, waarbij ze bergen en zeeën moeten oversteken. Sommige vluchtelingen verblijven onderweg al in opvang- en detentiecentra in inhumane omstandigheden en met risico's op geweld. Geregeld hebben vluchtelingen andere vluchtelingen zien sterven onderweg.

5. DE (ON)VEILIGHEID VAN OPVANGCENTRA VOOR KINDEREN EN GEZINNEN

Maar ook nadat vluchtelingen in een onthaalland zijn aangekomen, kunnen ze nog slachtoffer worden van geweld. Onderzoek schat dat meer dan de helft van de vluchtelingen ergens onderweg of na aankomst geconfronteerd wordt met seksueel en gendergerelateerd geweld (Pertek *et al.*, 2021). Liefst drie van de vier kinderen en jongeren (77%) die via de centrale mediterrane route reisden gaven aan dat ze slachtoffer werden van geweld en uitbuiting (UNICEF en IOM, 2017). Nederlands onderzoek stelt vast dat liefst twee op de drie niet-begeleide minderjarigen in asielcentra in Nederland werd geconfronteerd met geweld (Zijlstra *et al.*, 2020). Die ervaringen van geweld zijn meervoudig en veelvuldig.

Opvangcentra zouden veilige plekken moeten zijn. Na aankomst ervaren vluchtelingen dat vaak ook zo. Veiligheid in absolute zin – niet vrezen voor lijf of leven – is veelal gegarandeerd. Bij veel gezinnen valt de last van de gevaren van het thuisland, de oorlog, de gevaarlijke routes weg wanneer ze aankomen in de asielcentra (Fedasil, 2021).

“In feite voel ik me veilig, want ten eerste zijn we goed gelogeed. En de veiligheid van het centrum komt in de eerste plaats van buitenaf, de veiligheid in het land. Ik weet niet hoe veilig het is, vergeleken met waar ik vroeger woonde, maar ik voel me veilig, ik ben nergens bang voor, ik schaam me niet om te lopen, dat mensen me zullen uitlachen of dat ik niet bang ben dat ik ergens het doelwit zal zijn en gedood zal worden, ik voel me veilig.”

– Alleenstaande moeder, uit DR Congo, 4 kinderen

Maar tijdens het vaak lange verblijf in de opvangcentra maken nog te veel bewoners opnieuw onveilige of soms zelfs gewelddadige situaties mee en kennen ze opnieuw gevoelens van onveiligheid. Dat bleek uit vele getuigenissen tijdens het onderzoek.

“Dat is wat de kinderen ook veel heeft geraakt, ik bedoel, het zien van gevechten, het zien van ruzies, tussen mensen over... over onbelangrijke dingen praktisch. Ik bedoel, we komen van het zien van geweld, van het ervaren van geweld en... En om in het centrum te zijn en door te gaan met geweld, geweld te zien, geweld te blijven zien, dit... heeft ons erg geraakt”.

– Ouder, uit El Salvador, 2 kinderen

Kinderen en gezinnen ervaren zo verschillende vormen van geweld, op verschillende momenten en in verschillende contexten. Net op de plek waar ze dachten veiligheid te zullen vinden, worden ze opnieuw geconfronteerd met onveiligheid. Dat kan een nefast cumulatief en potentieel hertraumatiserend effect hebben op hun psychosociaal welzijn.

2.2 EEN BREDE KIJK OP (ON)VEILIGHEID

Een complex thema zoals veiligheid vraagt om een brede kijk. De filosoof Isaiah Berlin maakt een onderscheid tussen positieve en negatieve vrijheid (Berlin, 1958). Bij een negatieve vrijheidsopvatting gaat het over de afwezigheid van dwang. Een rijkere invulling is de notie van positieve vrijheid, waarbij mensen volgens Berlin 'meester over zichzelf kunnen zijn'. We vertalen dat naar veiligheid in de opvang. Daarbij is het inspirerend om te denken in termen van negatieve en positieve vormen van veiligheid.

Bij een minimale, negatieve opvatting van veiligheid gaat het dan om het ontbreken van bedreigingen en geweld. Het leven van mensen en daarbij horend hun fysieke integriteit is niet (langer) in gevaar. Voor de ontwikkelingskansen van kinderen is dat een noodzakelijke, maar onvoldoende voorwaarde. Een bredere invulling – zeg maar een positieve benadering van veiligheid – richt zich op het creëren van een opvangcontext die ruimte geeft voor de ontwikkeling van een thuisgevoel, ruimte voor identiteitsontplooiing en ontwikkeling van kinderen en andere bewoners. Het gaat eveneens over tot rust kunnen komen, tijd vinden om te kunnen verwerken en om zich te kunnen aanpassen aan alle veranderingen. Positieve veiligheid betekent voor kinderen dat ze er kind kunnen en mogen zijn. Het gaat met andere woorden niet alleen over fysieke integriteit, maar ook over persoonlijke integriteit en identiteit.

In de asielopvang zijn zowel de objectieve elementen van (on)veiligheid als de subjectieve beleving ervan belangrijk. De Nederlandse Inspectie Justitie en Veiligheid spreekt over sociale veiligheid in asielzoekerscentra als situaties waarbij "personen zich veilig voelen en geen, of zo min mogelijk, incidenten meemaken of zien gebeuren. Daarbij valt te denken aan lastigvallen, pesten, uitschelden, bedreigen, discriminatie, geweld, diefstal en andere vormen van ontoelaatbaar gedrag" (Inspectie Justitie en Veiligheid, 2018). Ze onderscheiden twee componenten van sociale veiligheid: de mate waarin bewoners van asielzoekerscentra slachtoffer worden van incidenten (de objectieve veiligheid) en de beleving die bewoners van asielzoekerscentra hebben van de veiligheid (de subjectieve veiligheid).

Belangrijk is dat er geen causale relatie hoeft te zijn tussen de mate waarin bewoners van asielzoekerscentra het slachtoffer worden van incidenten en hun gevoel van veiligheid. Een afname van het aantal incidenten leidt niet per definitie tot een veiliger gevoel en vice versa (Inspectie Justitie en Veiligheid, 2018). Het gevoel van veiligheid hangt ook samen met de cultuur in een centrum, met een leefklimaat dat voortkomt uit een brede, positieve veiligheidsbenadering.

3 **WAT BEPAALT (ON)VEILIGHEID IN DE COLLECTIEVE OPVANG?**

Een groot deel van de kinderen en gezinnen voelen zich niet altijd veilig in de asielopvang. De fysieke en psychologische integriteit zijn vandaag niet altijd of voor iedereen gegarandeerd in collectieve asielcentra. Gevoelens van onveiligheid zetten het individuele maar ook het collectieve welzijn en het gezinsleven onder druk. Wat leren de interviews ons over factoren die onveiligheid versterken? En welke copingstrategieën passen kinderen en gezinnen toe om zich te beschermen of beschermd te voelen?

3.1 **ONVEILIGE INFRASTRUCTUUR**

De meeste opvangcentra in België zijn nooit bedoeld of gebouwd als opvangcentra. Asielzoekers leven in oude legerkazernes, afgeschreven vakantiecentra, oude ziekenhuizen of andere gebouwen die – al dan niet tijdelijk – als opvangplaats dienen (zie hoofdstuk 3). Die onaangepaste infrastructuur is een belangrijke bron van onveiligheid, zowel objectief als in de beleving van kinderen, gezinnen, bewoners en medewerkers.

GEMEENSCHAPPELIJKE RUIMTES ALS TONEEL VOOR CONFLICT

Gezinnen wonen in kleine kamers, de meeste alleenstaanden leven in collectieve slaapkamers of zalen. Door de uiterst beperkte privéruimte speelt het leven in een collectieve opvang zich grotendeels in gemeenschappelijke ruimtes af. Dat zijn dan ook vaak de plaatsen waar spanningen, conflicten of moeilijkheden zich uiten of waar die escaleren. Soms worden die ruimtes ingenomen door alleenstaande mannen, of door bewoners van eenzelfde origine. Andere bewoners voelen zich dan uitgesloten of ongemakkelijk om die ruimtes nog te gebruiken. Ook de cafetaria of de keuken zijn ruimtes waar ruzies tot ontploffing komen.

“Onveilig voelen? Dat kan komen doordat mensen hier ruzie hebben. Ruzie ontstaat soms in de keuken en dat kan moeilijk zijn, moeilijk aflopen. En ook soms zijn er mensen die dronken zijn en ze hebben ruzie samen. Je weet niet wat er kan gebeuren.”

– Alleenstaande vader, uit Syrië, 2 kinderen

Leven in een collectieve opvang is een leven met amper privacy. Alle aspecten van het leven gebeuren er in voortdurende nabijheid van anderen. Dat is geen ideale opvoedingssituatie voor kinderen. Ouders, maar ook kinderen, getuigen

in interviews dat ze soms worden geconfronteerd met seksualiteit tussen volwassenen in gemeenschappelijke ruimtes.

“Vrijwilligers meldden ons dat kinderen tijdens een activiteit een anale seksscène wilden nabootsen, omdat ze daar in het centrum kennelijk getuige van waren geweest. Het ene kind probeerde in het andere te komen. [...] Dus, ja, nu denk ik dat, in termen van seksualiteit, ja, er was ook een dame die hier op de trap fellatio uitvoerde op een meneer. Dus ik denk ja, het is een probleem van promiscuïteit.”

– Hulpverlener

ONVEILIGE SANITAIRE RUIMTES

De meeste kinderen en gezinnen beschikken niet over eigen sanitaire ruimtes (zie ook hoofdstuk 3). Gebruik moeten maken van die collectieve sanitaire ruimtes voelt voor vele bewoners onveilig aan, leren de interviews. Het gaat dan om sanitaire ruimtes die zich buiten het gebouw bevinden, slechte verlichting, de afwezigheid van specifiek sanitair voor gezinnen, niet veilig afsluitbare wc's en douches of een gebrek aan toezicht.

“Mijn kinderen zijn bang om alleen te gaan, omdat het toilet ver weg is van onze kamer. Ik moet ze brengen. En ik ben ook bang om alleen te gaan. Dus soms vraag ik mijn zoon, mijn oudste zoon, om met me mee te gaan.”

– Alleenstaande moeder, uit Palestina, 2 kinderen

In de interviews brachten ouders en kinderen verschillende gevallen van seksueel grensoverschrijdend gedrag tegenover kinderen ter sprake. Dat vond voornamelijk plaats in de toiletten. Daarnaast roepen ook donkere gangen, verre uithoeken, gebrekkige verlichting of afgezonderde ruimtes zoals een sportzaal of een was-hok onbehagen of angst op.

POREUZE GRENZEN MET DE BREDERE OMGEVING

Een terugkerende angst, zowel bij gezinnen als bij de opvangmedewerkers, is gelinkt aan de (gepercipieerde) porositeit en toegankelijkheid van het centrum voor buitenstaanders. In theorie mogen bezoekers van buitenaf niet in alle delen van het centrum komen en moeten ze in de bezoekersruimte blijven. In de praktijk komen er soms toch bezoekers van buitenaf ongezien het centrum binnen, ook 's nachts, wat niet iedereen een veilig gevoel geeft:

I: *“En als families, voelen jullie je hier veilig?”*

R: *“Nee.”*

I: *“Nee?”*

R: *“Nee. Omdat, we hebben veel dingen gemerkt, veel dingen en mensen komen echt binnen, zonder toestemming 's nachts.”*

5. DE (ON)VEILIGHEID VAN OPVANGCENTRA VOOR KINDEREN EN GEZINNEN

I: "Mensen van buiten?"

R: "Ja, bezoekers, bezoekers van andere mensen in de nacht... dronken, ik weet niet of mensen die hier gedronken hebben. De laatste keer was er een..."

I: "Alcohol of drugs aan het gebruiken?"

R: "Alcohol ja. Drink alcohol, drugs misschien, ik weet het niet."

– Ouders, El Salvador, 1 kind

Dat kinderen makkelijk naar buiten kunnen, of makkelijk de weg op kunnen zonder toezicht, is een andere terugkerende bezorgdheid bij ouders en medewerkers, afhankelijk van de infrastructuur en de setting van het centrum.

"En zij sliep dan ook tijdens de nacht niet uit schrik dat hij ging weglopen ofzo, want dat is een kindje die echt, die hier al heel vaak is weggelopen uit het centrum. Vanaf dat er hier een deur openstaat, loopt die weg. Het is al een keer geweest dat we een telefoon-tje hadden van een instelling dat er daar een jongetje rondliep."

I: "Hoeveel kilometer is het naar daar?"

R: "Vier kilometer."

I: "Hoe oud is het jongetje?"

R: "Hij is 5 jaar."

– Hulpverlener van een asielcentrum

Ook de toegankelijkheid van de gemeenschappelijke buitenruimtes door externen baart ouders en hulpverleners soms zorgen.

"De kinderen, die zijn heel kwetsbaar. Ik hou ook altijd een oog [in het zeil] als hier mensen van buitenaf met een hondje komen wandelen. Hier zit een man in de buurt en ik heb er een heel dubbel gevoel bij. Als de kleintjes buiten zijn, van voor alleen, dan komt hij. Altijd."

– Hulpverlener asielcentrum

Opvangmedewerkers getuigden ook over specifieke angsten voor acties van mensen uit de omgeving die tegen de aanwezigheid van vluchtelingen zijn of sympathiseren met extreemrechtse groepen. Gebeurtenissen als de brandstichting in het opvangcentrum te Bilzen (De Standaard, 2019), aanvallen op asielcentra in Duitsland (Reuters, 2015) of berichtgeving over minderjarige kinderen die weggelokt werden uit asielcentra en ingezet in de prostitutie in Nederland (*Verdwenen kinderen uit asielcentra*, 2019) laten sporen na bij personeelsleden. De ouders worstelen met een zwaar verantwoordelijkheidsgevoel om kinderen 'veilig te houden', maar botsen ook daar op beperkingen: de kamer is te klein om harmonieus met elkaar om te gaan, maar het centrum te onoverzichtelijk om veilig te zijn (zie ook hoofdstuk 3).

3.2 RELATIONELE (ON)VEILIGHEID

SAMENLEVEN IN SUPERDIVERSITEIT

Het leven in asielcentra wordt gekenmerkt door een hoge mate van collectiviteit en constante interactie met anderen. Het gedwongen samenleven in een tijdelijke en onzekere context met mensen van verschillende nationaliteiten, culturen, religies, socio-economische achtergronden, levensstijlen, gezinssamenstellingen en geaardheden vormt een dagelijkse uitdaging. Het leven in een collectief opvangcentrum is leven in een context van superdiversiteit (Geldof, 2019), maar dan geconcentreerd op een beperkte oppervlakte, zonder keuzevrijheid en met een groot aantal mensen die traumatische gebeurtenissen hebben meegemaakt. Ook al delen bewoners het gevlucht zijn en is er solidariteit, het niet weten of het niet kennen van de 'anderen', hun verleden, gewoontes, waarde- en normenpatroon, de draagkracht die bij iedereen verzwakt is, creëert gevoelens van onzekerheid en onveiligheid. De overprikkeling van alle zintuigen door het collectieve leven zet de relaties op scherp.

“Er is hier 's nachts lawaai. Er zijn burens. Er is een buurvrouw in ons huis. Ze nodigt mensen uit in haar huis. Ze nodigt zelfs mensen uit die niet uit het centrum komen en die geen kaart hebben. Ze roken wiet en drinken alcohol in de kamer. Ze blijven tot 4-5 uur. Ze lachen hard. We hebben een klacht ingediend. Ze schreeuwde slechte woorden naar ons. Als mijn dochter 's morgens vroeg om 7 uur wakker wordt om naar school te gaan, komt de vrouw naar me toe en klopt met een pan. Ze wil me slaan.”

– Moeder, uit Algerije, 3 kinderen en zwanger

De geïnterviewde kinderen waren erg onder de indruk van dergelijke ruzies tussen volwassenen. Niet enkel het geweld dat ze zelf meemaken, maar ook het geweld dat ze te zien krijgen, heeft veel impact op kinderen. Verhalen gaan soms een eigen leven leiden in hun hoofd. Zo vertelt deze jongen van elf:

“Tussen de volwassenen, ja. De andere volwassenen die vechten soms. De ambulance is gekomen en politie en zo. Veel zijn naar gevangenis en veel zijn zo dood gaan of naar ziekenhuis altijd hier. Van die vechten met messen en zo.”

– Jongen, uit DR Congo, 11 jaar

De man die gevochten had was getransfereerd naar een ander centrum, maar de jongen had dat niet opgepikt of had het verhaal getransformeerd, waardoor hij geloofde op een plek te leven waar mensen vermoord kunnen worden.

Samenleven in deze gedwongen context met mensen van verschillende nationaliteiten en religies genereert spanningen. Die weerspiegelen zich in klachten over elkaars eetpatronen of manieren van bidden, zeker als dat in de

5. DE (ON)VEILIGHEID VAN OPVANGCENTRA VOOR KINDEREN EN GEZINNEN

gemeenschappelijke ruimtes gebeurt. De confrontatie met verschillende seksuele gaardheden is voor sommige gezinsleden ook een uitdaging, bijvoorbeeld wanneer kinderen aan hun ouders vragen waarom twee mannen hand in hand rondlopen. Dergelijke situaties confronteren gezinnen met verschillende manieren van leven en dagen hen uit in de normen en waarden die ze (proberen te) hanteren in hun gezin of opvoeding (zie ook hoofdstuk 3).

PSYCHISCHE NODEN EN/OF MIDDELENGEBRUIK

Wanneer er in een bewonersgroep personen met ernstige psychische problemen leven, die onvoldoende omkaderd zijn, dan kan dat ook onveiligheidsgevoelens en spanningen veroorzaken. Door het tekort aan aangepaste plaatsen voor mensen met psychische problemen komen zij in reguliere centra terecht, waar personeel ontbreekt of te weinig ondersteund wordt om daarmee om te gaan. Onbegrip en culturele taboes rond psychische problemen leiden mee tot spanningen tussen bewoners.

Kinderen worden in centra soms ook op jonge leeftijd met druggebruik geconfronteerd. Ouders waren bezorgd over wat kinderen te zien krijgen, maar ook over de onvoorspelbaarheid van mensen onder invloed in hun leefomgeving. Ook voor volwassenen roept dat onveiligheidsgevoelens op.

“Ik zei je, de andere mensen zijn niet van, we zijn niet van dezelfde omgeving, dezelfde culturen. Sommigen van hen hebben drugs. Ze hebben drugs, dus het is een beetje moeilijk. Ik voel me veilig, een beetje, omdat ik hier een broer heb. Maar voor een vrouw, nee.”

– Alleenstaande moeder, uit Palestina, 2 kinderen

Voor opvangmedewerkers is het ook ingewikkeld om daarmee om te gaan. Ze voelen zich vaak alleen en weinig ondersteund in complexe situaties.

“Ze zeggen van: ‘Dat is part of the job’, maar je moet er ook wel mee blijven om kunnen. [...] Dus er had hier, die had dus die methadon gemengd met alcohol en die zijn stoppen zijn wat doorgeslagen. Die is hier in de gang gewoon met een stok zowat alle ramen dat hij tegenkwam beginnen kapotslaan. Ook tegenover mensen had hij heel veel schrik. Er is uiteindelijk iemand van de eerste verdieping, een bewoner, naar beneden gesprongen, uit het raam, omdat die zo veel schrik had dat er iets ging gebeuren. Je zit hier, je moet u hier veilig voelen en ineens komt er daar een zot met een stok binnen, die helemaal onder invloed is, waardoor dat je uit een raam moet springen om uw eigen in veiligheid te stellen. Ze zeggen: ‘Praat daar met uw bewoners over’, maar dan wordt er zo weinig met ons gepraat.”

– Hulpverlener

ALLEEN ZIJN ALS RISICOFACTOR

Zowel kinderen als hun ouders gaven aan dat ze geregeld bang zijn voor mogelijke situaties van geweld of misbruik, vooral wanneer ze alleen zijn. In het geval van kinderen geldt dat ook wanneer ze zonder toezicht van hun ouders ergens aan het spelen zijn.

I: "Wanneer ben je bang of waarom ben je bang?"

R: "Wanneer ik ben in de kamer alleen, ik hoor mensen zeggen: 'Kom, kom, kom, kom'. En die zeggen mijn naam. Ik hoor wanneer ik ben, ik heb de deur op slot gedaan en ik hoor mensen op mijn kamer zeggen: 'Kom, kom, kom' en ik vind het niet leuk."

– Meisje, uit Afghanistan, 11 jaar

"Nee, maar als er een mogelijkheid is... Als er geen mogelijkheid is, zal je niet bezorgd zijn. Maar als er een mogelijkheid is, als iemand mijn zoon verkracht, wat moet ik dan doen? Toch? Daarom wil ik niet... [ik wil] dat ze in de buurt zijn of buiten spelen, niet in het andere blok. Dus ik kan hier bij een familie zitten, ik kan naar ze kijken. Ik kan mijn zoon en dochter zeggen dat ze voor mij moeten spelen. Als ze naar de receptie willen, de grote zaal, als ze willen spelen, dan kunnen ze me dat eerst zeggen voordat ze gaan. Eerst zeg ik ja of nee."

– Alleenstaande vader, uit Palestina, 2 kinderen

Gevoelens van onveiligheid zijn er niet alleen bij bewoners, maar soms ook bij medewerkers, in het bijzonder wanneer ze alleen of onderbemand op dienst staan of 's nachts wanneer er weinig sociale controle is.

"Er zijn een paar momentjes waar dat ik mij misschien wel onveilig gevoeld heb 's nachts, omdat ik hier alleen stond. Dus wij moeten 's nachts ook de was plooiën, en dan zitten we daar in de wasserij. Op dat moment kwam er iemand babbelen met mij, een alleenstaande man. Op zich een vriendelijke gast, maar op dat moment dacht ik gewoon efkes van: 'Shit, ik sta hier alleen. Als hij gewoon de deur toe smijt, dan ben ik echt machteloos'. Dus op dat moment heb ik wel efkes zo een klik gemaakt van: 'Fuck, dat is hier echt niet veilig, als hij hier nu gewoon de deur toe doet'. Op zich was ik niet bang van hem, maar wel van de situatie dat het zou kunnen gebeuren."

– Hulpverlener

Deze getuigenissen geven op een sterke wijze aan hoe destabiliserend en impactvol zich onveilig voelen kan zijn, ook zonder dat er iets gebeurde.

COPINGSTRATEGIEËN

Kinderen en ouders gebruiken verschillende strategieën om gevaren te vermijden. Veel ouders proberen de gevaren van buitenaf te kaderen of te beperken. Ze proberen bijvoorbeeld de kinderen vooral in de kamer te houden, veel met hen

5. DE (ON)VEILIGHEID VAN OPVANGCENTRA VOOR KINDEREN EN GEZINNEN

te praten, of ze zorgen ervoor dat de andere kinderen vooral bij hen op de kamer komen spelen zodat ze zelf controle kunnen uitoefenen op de omgang tussen kinderen.

Een aantal ouders hadden als strategie om een 'allemandsvriend' te worden, hopen dat dit ervoor zou zorgen dat meer mensen in het centrum zich mee verantwoordelijk zouden voelen voor de veiligheid van hun kinderen. Omgekeerd wilden een aantal vaders net gevreesd worden, in de hoop dat niemand dan 'aan hun kinderen zou durven raken'.

*Dochter: "Dan zeggen ze: 'Ik ben echt bang van jouw papa' en daarom laten ze mij met rust."
Vader: "Ik zal altijd mijn gezin beschermen, op school ook."*

– Vader en dochter, uit Rusland, dochter 12 jaar

Gezinsleden getuigen dat ze goede voelsprietten hebben ontwikkeld voor eventueel geweld. Ze vermijden personen of plaatsen, op bepaalde momenten van de dag. Of maken zich snel uit de voeten wanneer ze voelen dat er iets op komst is.

De brede waaier van dagelijkse samenlevingsconflicten leidt ertoe dat de meerderheid van de geïnterviewde kinderen en ouders voorstander waren van opvangcentra – of op zijn minst gebouwen – exclusief voor gezinnen.

"Ik vind dat niet zo leuk. Iedereen is door elkaar. Gelijk familie en volwassenen zijn allemaal door elkaar en ik wou zo gelijk één groot paviljoen voor alle volwassenen en één allemaal voor families zo met grote kamers."

– Meisje, uit Afghanistan, 11 jaar

3.3 DE VELE GEZICHTEN VAN GEWELD IN DE COLLECTIEVE OPVANG

Geweld zorgt voor onveiligheid. Geweld kent echter vele gezichten: niet iedere vorm van geweld is even zichtbaar en niet iedere vorm van geweld wordt (h)erkend, niet in de samenleving, maar ook niet in de opvang.

In het onderzoek zijn we veel verschillende vormen van geweld tegengekomen. Medewerkers vertelden dat het niet altijd gemakkelijk is om te weten wat ze wel of niet als geweld moeten definiëren. Om geweld te kunnen aanpakken, is inzicht in de vele gezichten van geweld cruciaal. We vertrekken daarbij opnieuw vanuit de verhalen van kinderen, gezinnen en medewerkers.

FYSIEK GEWELD

Geregeld signaleerden kinderen hoe ze getuige zijn van ruzies of van vechtpartijen.

“Ja, maar ik wou zo alleen een huis hebben of een klein appartement als die besluiten dat we positief krijgen. [...] Ja, veiliger en beter. En bijvoorbeeld het vechten en zo, dan moet je dan niet meer bang zijn en in je kamer opsluiten en zo.”

– Jongen, uit DR Congo, 11 jaar

Een aantal kinderen gaf aan dat ze zelf soms fysiek worden, omdat ze de taal niet genoeg onder de knie hadden om conflicten op een andere manier op te lossen.

“Als ik boos ben, nou, ik spreek niet goed Frans, ze begrijpen me niet. Dus ik druk mezelf uit met mijn lichaam”

– Jongen, uit Palestina, 9 jaar

Fysiek geweld kent vele varianten. Het omvat zowel alle lijfstraffen en alle andere vormen van foltering, wrede, onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing als fysieke pesterijen en vernederingen door volwassenen en andere kinderen (UN, 2011). In de centra zien we voornamelijk die minder extreme vormen van fysiek geweld.

SEKSUEEL EN GENDERGERELATEERD GEWELD

Aandacht voor de (seksuele) veiligheid van meisjes en jongens is belangrijk. Verschillende jongere kinderen getuigen van seksueel overschrijdend gedrag in de opvangcentra. Een aantal moeders beschrijven (regelmatige) grensoverschrijdende opmerkingen, maar ook voorstellen tot prostitutie. De geïnterviewde meisjes en vrouwen gaven in een meerderheid van interviews aan dat ze seksueel onaangepast gedrag of zelfs geweld hadden gezien of meegemaakt.

“Er is ook al een keer een voorval geweest daar in die ruimte met de tieners en het is eigenlijk ook daardoor dat we die praatgroep met de tieners gaan oprichten om ook wat te werken rond gevoelens en seksualiteit. Er was daar één jongen die porno getoond had aan de andere tieners en hij had gezegd tegen een andere jongen van: ‘Je moet die beweging nadoen’. Er kwam wat groepsdruk en die jongen heeft dat dan ook effectief gedaan en wat kleren uitgetrokken enzo.” (De jongen was 9 jaar op moment van de feiten.)

– Hulpverlener

“Ze nam een van mijn jurken waarin ze zich huilend probeerde mee schoon te maken. Toen vroeg ik haar: ‘Wat is er?’ Ze trilde. En ze zei: ‘Mama. Toen ik naar het toilet ging, was er een man die me van achteren volgde. Hij legde zijn hand op mijn mond en begon

5. DE (ON)VEILIGHEID VAN OPVANGCENTRA VOOR KINDEREN EN GEZINNEN

me overal te betasten. Hij nam mijn hand en legde die op zijn geslacht’.” (Het meisje was 6 jaar op het moment van de feiten.)

– Alleenstaande moeder, uit DR Congo, 3 kinderen

Vaak wordt er vooral gedacht aan meisjes als potentiële slachtoffers. Steeds meer rapporten vragen aandacht voor de onderrapportering van seksueel geweld tegen jongens, zeker in een migratiecontext. Seksueel grensoverschrijdend gedrag of geweld naar jongens en mannen toe blijft vaak ondergerapporteerd, maar komt wel degelijk voor, leert onderzoek (Keygnaert *et al.*, 2012). Ook lgbtq+ vormen een bijzonder kwetsbare groep wanneer het gaat over geweld en stigmatisering binnen en rondom opvangcentra (Ropianyk & D’Agostino, 2021).

De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO, 2015) omschrijft seksueel geweld als “elke seksuele daad die tegen iemands wil wordt uitgevoerd. Het kan door eender welke persoon uitgevoerd worden, ongeacht zijn of haar relatie tot het slachtoffer, in gelijk welke omgeving”. Het kan gaan van seksuele intimidatie over seksueel misbruik en (poging tot) verkrachting. Seksuele intimidatie gaat over elke ongewenste en onbeantwoorde seksuele uitnodiging, elke ongewilde seksuele aandacht, vraag naar seksueel contact, verbale seksuele insinuaties of opmerkingen, dreiging met een seksuele daad om een ander doel te bereiken, het verplicht uitkleden terwijl de pleger ongewenst toekijkt, ongewenst moeten bekijken van iemand die naakt is of van pornografisch materiaal, het nemen van naaktfoto’s van seksuele aard van een persoon die daarvoor geen toestemming geeft of niet in staat is om toestemming te geven of te weigeren (Keygnaert & Van Melkebeke, 2018). In opvangcentra verblijven soms ook meisjes en vrouwen die vrouwelijke genitale verminking hebben meegemaakt of daar risico op lopen. De Wereldgezondheidsorganisatie definieert vrouwelijke genitale verminking (VGV) als “ingrepen die leiden tot een gedeeltelijke of volledige verwijdering van de externe geslachtsdelen van de vrouw en/of andere verwondingen van de vrouwelijke geslachtsdelen die niet het gevolg zijn van therapeutische ingrepen”.

CYBERGEWELD EN GROOMING

Het leven van kinderen en jongeren in de opvang speelt zich net als dat van andere kinderen en jongeren ook deels online af. De risico’s in de brede samenleving bestaan bijgevolg evenzeer in de opvang.

“Hij zei: ‘Hey, cutie’ (op Fortnite). En toen zei hij: ‘Wow, je bent zo goed in dit spel’ in het Engels. En ik zeg: ‘Dat weet ik’. En toen zei hij: ‘Mag ik je Snapchat of je Instagram hebben?’ En toen zei ik: ‘Wacht, hoe oud ben je?’ Hij was 18 [...] En toen zei ik gewoon: ‘Ik ben 17’ en hij zei: ‘Wow, mijn type’. En toen zei ik: ‘Ik heb geen Instagram, sorry, maar ik zal het voor je uploaden’. En dan zei ik: ‘Cutie’ en dan heb ik het niet geüpload en ik zeg: ‘Het is aan het uploaden’. Hij zei: ‘Ik kan niet wachten om je te zien’. En toen lachte ik de

hele tijd met mijn moeder. [...] en toen zei ik: 'OK loser, ik ben 11, ik ben geen 17 en ik wil je niet, dus doe, ik zal je blokkeren!'

– Meisje, uit Afghanistan, 11 jaar oud

Het meisje was trots dat ze die jonge man om de tuin had kunnen leiden. Dit voorbeeld toont aan hoe in dit geval de goede band met de moeder en het bewustzijn van de mogelijke risico's verbonden aan sociale media beschermende factoren waren. Dat is echter niet representatief, omdat kinderen en ouders zich lang niet altijd bewust zijn van de gevaren op sociale media.

VERWAARLOZING

"In feite is het ingewikkeld voor ouders die allebei depressief zijn, om het kind in de gaten te houden. Soms vergeten ze belangrijke dingen, zoals het verschonen van de kinderen. Ze zitten in een depressie, ze zitten van binnen en zo vergeten ze wat er om hen heen gebeurt... soms de kinderen... zodat ze ophouden met al dat huilen, het is flesje na flesje, slaapje slaapje slaapje, zo huilen ze niet, zo houden ze het vol, zo 'leven' ze."

– Verpleegster

Dit citaat illustreert nog een ander type van geweld, met name verwaarlozing. Er is sprake van emotionele verwaarlozing wanneer een volwassene onvoldoende of geen aandacht schenkt aan de emotionele noden van het kind of de jongere. Er is dan een tekort aan liefde, aandacht, betrokkenheid, interesse, respect, onderwijs, communicatie, veiligheid, voorspelbaarheid... (Vertrouwenscentrum Kindermishandeling, 2021). Bij lichamelijke verwaarlozing komen ouders of opvoeders langdurig onvoldoende tegemoet aan de lichamelijke basisbehoeften van het kind, zoals eten, drinken, kleding en een dak boven het hoofd (Nederlands Jeugdinstituut, 2022).

Dat toont ook aan dat niet alle geweld vanuit slechte intenties plaatsvindt. Het is vaak meer genuanceerd dan dat. Indien ouders kampen met problemen op het vlak van geestelijke gezondheid, kan het bijvoorbeeld zijn dat ze minder in staat zijn om te zorgen voor hun kinderen en dus niet in alle basisbehoeftes kunnen voorzien.

GANGBAAR OPVOEDKUNDIG GEWELD

Er bestaan ook vormen van geweld die verankerd zijn in de opvoeding. Onder 'zogenaamd gangbaar opvoedkundig geweld' verstaat men vormen van fysiek, psychisch en/of verbaal geweld dat als opvoedkundig wordt bestempeld, in de zin dat het wordt gebruikt voor een doel dat men als opvoedkundig beschouwt. Het wordt 'gangbaar' genoemd omdat het vaak om een alledaagse praktijk gaat, die men als banaal en normaal beschouwt, tolereert en soms zelfs aanmoedigt

5. DE (ON)VEILIGHEID VAN OPVANGCENTRA VOOR KINDEREN EN GEZINNEN

(DEI, 2020). Het kan gaan over een ‘pedagogische tik’, maar ook over psychisch geweld zoals beledigingen.

“Men moet ook nuanceren wanneer het cultureel is. Er zijn ouders die ons vertellen dat als hun kind iets stoms doet, ze hem slaan. Dat is normaal voor hen. Ik ben er altijd om ouders uit te leggen dat je het aan het kind moet uitleggen. Soms, tot op zekere hoogte, is het moeilijk een standpunt in te nemen over een cultureel feit. In sommige gevallen heeft een vader zijn kinderen geslagen en zelfs de kinderen van de burens. In dit geval zijn er transfers. Dit is al een paar keer gebeurd.”

– Hulpverlener

Voor medewerkers ligt dat moeilijk omdat er vaak (de perceptie van) een culturele component bijkomt. Vaak wordt er gedacht vanuit een aan religie of afkomst gerelateerde ‘cultuur’, terwijl ‘gangbaar opvoedkundig geweld’ ook de reproductie kan zijn van een familiale ‘cultuur’ of eigen opvoeding. Het is belangrijk om met de ouders een open gesprek te kunnen aangaan, om te weten waarom ze opvoedkundig geweld gebruiken en welke noden daarachter liggen. Vaak spelen onmachtgevoelens, vermoeidheid, reproductie van eigen opvoeding of een gebrek aan tools om op een andere manier hun kinderen te doen luisteren. Het kan een aanknopingspunt zijn om het gesprek aan te gaan vanuit de effecten die het opvoedkundig geweld heeft op het kind, op zijn/haar ontwikkeling en relaties met anderen (zie ook hoofdstuk 4).

Dat dit belangrijk is, toont ook recent onderzoek van de universiteit van Harvard, dat besluit dat ernstige vormen van opvoedkundig geweld tot schade op neurologisch vlak kunnen leiden. Veelvuldig slaag krijgen kan leiden tot een atypische ontwikkeling van de hersenen vergelijkbaar met de schade die kan ontstaan door ernstige vormen van fysiek of seksueel misbruik. Het kan ook leiden tot minder gunstige cognitieve en gedragsontwikkeling en tot een atypische verwerking van bepaalde prikkels (Cuartas et al., 2021).

FAMILIAAL GEWELD

“We zijn met hem naar België gekomen. Hij heeft ons naar hier gebracht. Wij wilden geen klacht indienen. We zeiden, het is uiteindelijk onze vader en we moeten geduld hebben en hij gaat veranderen. Vijf jaar lang in België en in Duitsland hebben we geen klacht ingediend, maar uiteindelijk wou hij de kindjes doden. Hij heeft de moeder bij haar nek vastgehouden en ze zijn binnengekomen toen hij dat deed en dan hebben ze meteen de politie gebeld. Het is niet alleen omdat hij onze vader was, maar ook omdat wij heel veel schrik hadden. We hadden echt, we waren superbang. We zeiden altijd, ook al willen we een klacht indienen, hij gaat ons terugvinden en hij gaat ons terug iets aandoen. Daarom hadden we ook geen klacht ingediend.”

– Oudste dochter uit groot gezin, uit Irak, 23 jaar

Volgens het college van de procureurs-generaal (2006) is familiaal geweld iedere vorm van fysiek, seksueel, psychisch of economisch geweld tussen leden van eenzelfde familie, ongeacht hun leeftijd. Het is vaak gericht tegen partners, maar ook kinderen die getuige zijn van het geweld, worden beschouwd als slachtoffer. In sommige gevallen bestond het familiaal geweld al in het land van herkomst, maar soms ontwikkelen deze destructieve gezinsdynamieken zich pas in de opvang, waar gezinnen onder druk staan en dichter dan ooit op elkaar leven. In de volgende getuigenis zien we deze link tussen familiaal geweld en institutioneel geweld.

“Een actuele uitdaging, en ik had vanochtend nog zo'n situatie, is huiselijk geweld. Het omgaan met huiselijk geweld kan een complex probleem zijn. Maar ik denk dat het des te ingewikkelder is vanwege twee elementen: het feit dat deze mensen internationale bescherming aanvragen, gaat gepaard met een zeer grote mate van onzekerheid. En ten tweede, door het feit dat ze in collectiviteit leven. Er is een gebrek aan privacy en autonomie (die ze wel hadden in hun land) en ze bevinden zich plots in een collectieve huisvesting met opvoeders, met constant aanwezig personeel. En ook de duur van de procedure heeft een invloed op het gezinsleven met de stress die de procedure kan veroorzaken. Ja, de stress die de procedure veroorzaakt, de duur van de procedure, het institutionele geweld van de asielautoriteiten, ook al denk ik dat alle autoriteiten hun uiterste best doen om het zo weinig mogelijk gewelddadig te maken. We moeten het zeggen zoals het is, het is nog steeds een vorm van geweld. En dit hele aspect van 'institutioneel geweld' waarbij het leven in een centrum met 900 mensen niet hetzelfde effect heeft als het leven in een centrum met 150 mensen.”

– Beleidsmedewerker

INSTITUTIONEEL GEWELD

Een laatste en bijzondere vorm van geweld, die men vaak over het hoofd ziet, is institutioneel geweld. Institutioneel geweld is een vorm van structureel geweld en verwijst naar formele vormen van geweld, die zijn ingebed in instellingen (Rubio, 1994). Op macroniveau kan dat gaan over bijvoorbeeld economisch geweld en het EU-migratiebeleid. Vertaald op nationaal niveau gaat het over de lange duur van de asielprocedures, het gebrek aan privacy, de veelheid aan mogelijk betuttelende en beperkende regels in de collectieve opvang... Institutioneel geweld is vaak het gevolg van racisme, discriminatie, ongelijkheid van man en vrouw en ongelijke machtsdynamieken. Bij een aantal opvangmedewerkers was dat ook een terugkerend thema, dat veel ongemak en onzekerheid met zich meebracht. Ze zijn zich ervan bewust dat ze mogelijk een vector van institutioneel geweld zijn, terwijl ze daar totaal niet aan willen bijdragen, maar toch hun functie binnen het bestaande kader moeten uitoefenen.

“Een culturele schok, de schok van de vlucht en dan is er een institutionele schok waarbij zij in een gemeenschap moeten leven. Ze verliezen ook hun hele identiteit. Zij hadden

5. DE (ON)VEILIGHEID VAN OPVANGCENTRA VOOR KINDEREN EN GEZINNEN

een baan in hun land, zij hadden een sociale status, en zo komen zij hier aan, berooid, met de status van aanvragers van internationale bescherming en worden zij in een centrum geplaatst. En hoe zit het dan met het verlies van de vaderrol? De vaderidentiteit? De moederidentiteit? Het is een beetje stigmatiserend of karikaturaal: de moeder kookt graag voor haar kind, brengt het graag naar school, de vader gaat graag naar zijn werk en, in sommige culturen, is het de vader die het geld naar huis brengt en zijn gezin te eten geeft. Dit is dan belangrijk voor zijn eigen identiteit. En daar zit voor mij het verlies van identiteit en referentiepunten. Voor mij is er inderdaad het feit dat, het beter zou zijn als wij de ouders de mogelijkheid geven om voor zichzelf te kunnen koken en te kunnen werken. Welnu, ze mogen al werken, maar wij moeten beseffen dat er nog een hele reeks elementen zijn die maken dat het niet zo gemakkelijk te verwezenlijken is. Dit alles heeft een invloed op de geestelijke gezondheid en op de kwaliteit van de relaties binnen het gezin.”

– Beleidsmedewerker

3.4 FACTOREN DIE VOOR GEBORGENHEID, VERBINDING EN VERTROUWEN ZORGEN

Vele kinderen en gezinnen getuigden over wat ze als onveilig ervaren. Tegelijk waren er ook positieve verhalen. Vaak vertellen die iets over het leefklimaat. Wanneer dat leefklimaat in een opvangcentrum ontspannen of conviviaal is, vermindert dat het risico op conflicten tussen bewoners in een centrum aanzienlijk. Zo'n leefklimaat is het resultaat van vele factoren. De infrastructuur speelt een belangrijke rol, net als de samenstelling van de bewonersgroep. Een goede infrastructuur die wél inspeelt op de behoeftes van bewoners, draagt bij aan een veiligheids- en tevredenheidsgevoel.

Slechte of gebrekkige infrastructuur, met gebouwen die niet aangepast zijn aan een collectieve setting en de behoeftes van bewoners, kan (deels) gecompenseerd worden door een goede begeleiding. De manier waarop medewerkers en vrijwilligers in hun dagelijkse handelingen en contacten zo'n klimaat tot stand laten komen of in stand houden, is cruciaal (zie hoofdstuk 6). De aanspreekbaarheid van het personeel, tijd die wordt vrijgemaakt voor informele gesprekken, het gevoel gehoord te worden en in het algemeen zich welkom voelen, zorgt voor een positieve beleving van de (veiligheid van de) opvang.

“Hier is het best oké... we hebben de douches tegenover ons, het sanitair is recht tegenover. Niemand bemoeit zich met de kinderen, dat is een geluk... en veel van de begeleiders zijn super betrokken, ze zijn super... allé, ik prijs me gelukkig dat niemand hier ons slecht behandelt. Hier heb je veel jonge mensen [als begeleiders] en zo... Dat doet er veel toe, dat de begeleiding altijd klaarstaat voor vragen, en dat ze het doen met een lach. Ze zijn niet bitter... integendeel... In een ander centrum van Fedasil waren er veel oudere mensen bij en de meesten waren niet goedgezind. Hier is het super. Ik weet dat er ook alleenstaanden zijn hier, maar de waarheid is dat iedereen in zijn blok blijft. Ik

heb er nog geen enkel probleem mee gehad. En ik doe ook zo. Ik kijk niet naar anderen en moei me niet met anderen, zeker niet met de alleenstaanden. De mannen, je weet nooit, beter vermijden.”

– Vader, uit Venezuela, 2 kinderen

Deze voormalige niet-begeleide minderjarige geeft ook aan hoe belangrijk de empathische houding is van de opvangmedewerkers en het idee dat bewoners en opvangmedewerkers tot één geheel behoren.

“Het is een goed centrum, met de mensen die in het centrum werken. De mensen die in het centrum werken hebben ons iets gegeven. Ik weet niet hoe ik het moet zeggen, maar we zijn allemaal familie hier. Als iemand van ons huilt, huilt de ander misschien mee.”

– Jonge man, uit Marokko, 18 jaar

Ook duidelijke regels kunnen bewoners een veilig gevoel geven. Weten wat er van anderen en van henzelf wordt verwacht en kunnen rekenen op een duidelijke opvolging biedt voorspelbaarheid en het idee dat er toch (enige) controle is over de omgeving waarin ze leven.

Verder bepaalt ook de samenstelling van de bewonersgroep het leefklimaat. Een groep die oververtegenwoordigd is (bv. meer bewoners van een bepaalde nationaliteit of etniciteit, religie of gezinssamenstelling) kan – maar moet niet per se – spanningen veroorzaken in de leefgroep.

“Dat hangt er ook van af hoe de bevolkingsgroepen zijn. Maar ik weet nog, ja, zo vier jaar geleden, toen ik hier de eerste keer werkte, dan was er 40 procent Afghaans en 40 procent waren Irakezen, en dan hadden we nog 20 procent een mengeling. Die twee grote groepen, dat ging echt niet samen.”

– Hulpverlener

Wat doet bewoners zich nu veilig voelen? In de interviews weerklonken geregeld elementen van een brede, positieve veiligheidsbenadering. Gezinnen spraken over een gevoel van erkenning van de eigen menselijkheid, de persoonlijke aanpak en nabijheid van medewerkers, duidelijke regels over wie wel/niet het opvangcentrum mocht betreden, en gevoelens van solidariteit zowel tussen bewoners als met de opvangmedewerkers. Ook ruimtes voor kinderen en activiteiten voor hen zorgen voor gevoelens van geborgenheid, verbinding en vertrouwen (zie volgend hoofdstuk).

4 **MEER INZETTEN OP VEILIGHEID**

Kinderen, gezinnen, andere bewoners en medewerkers vragen, elk op hun manier en vanuit hun ervaringen, om meer prioriteit te geven aan veiligheid, in de brede zin van het woord. Zowel de objectieve veiligheid als gevoelens van (onveiligheid) zijn complex en multifactorieel. Vandaag zijn centra niet altijd en niet voor iedereen veilige plaatsen. Zelfs de lichamelijke integriteit is er soms niet gegarandeerd, leert ons onderzoek. Gevechten laten duidelijk sporen na bij kinderen. Bovendien zien we dat er vaak weinig ruimte is voor kinderen om na incidenten vragen te stellen of hun zorgen daarover bekend te maken. Uit ons onderzoek blijkt dat men in opvangcentra vandaag nog onvoldoende rond preventie werkt. Ook het reactieve veiligheidsbeleid is onvoldoende toegespitst op de specifieke noden van kinderen.

Opdat kinderen zich optimaal kunnen ontwikkelen, is (een gevoel van) veiligheid fundamenteel. Het welzijn van gezinnen en de ontwikkeling van kinderen in het bijzonder komt in het gedrang als er niet voldoende veiligheid is in de ruime betekenis van het woord. Binnen een beperkende de infrastructuur moeten opvangmedewerkers en bewoners een veilige omgeving proberen creëren. Hoe ze dat kunnen doen? Dat is de centrale vraag in het volgende hoofdstuk.

Daarnaast moeten Fedasil (overkoepelend) en iedere opvangstructuur actief werk maken van een kind- en gezinsvriendelijk veiligheidsbeleid, om de veiligheid van kinderen, gezinsleden en alle andere bewoners effectief te waarborgen. Concrete stappen daarvoor beschrijven we in hoofdstuk 10.